מעשי למלך*)

חידושי רמב"ם להגאון רבי אליהו דוד רבינוביץ–תאומים [האדר"ת]

סימן קנה [ב]

סימן קנה [ב]

הרמב"ם השמיט בפ"ב ממלכים ה"א, דאע"ג דאסור לרכוב על סוסו מיהו בשעת הסכנה שפיר דמי[1], דזהו בעיית אבישי בן צרויה למתיבתא והשיבו לו דשרי ע' סנהדרין (ק"ג) [צ"ה], א'[2], ושאלתי לאמ"ו הגנ"י והשיב לי דהרמב"ם לא היה צריך לכתוב דהרי אין לך דבר העומד בפני פקוח נפש, אך קשה דא"כ איך היה ספק לאבישי ב"צ[3].

ונ"ל לבאר בס"ד בהקדם ישוב ד' הרמב"ם (פ"ד) [פ"ה] מכלי המקדש (הי"ט) [ה"ט], (ופ"א מעדות ה"[ג]) דפסק דכהן גדול מעיד למלך ישראל[4], ותמה

*) כתב היד נמסר למערכת באדיבותו הרבה של הרב **מנשה לוינגר** הי"ו. נעתק ונערך בס"ד ע"י הרב עמוס חדד והרב החפץ בעילום שמו.

1. וכתב רק 'אין רוכבין על סוסו'. וראה במים חיים (לרבי חזקיה די סילוא בעל הפרי חדש) על הרמב"ם שם שכתב: "אין רוכבין על סוסו, **איתא בפרק חלק דף צה. דבשעת הסכנה שפיר דמי**".

2. בגמרא שם מסופר: "יומא חד נפק [דוד]... אתא שטן... משכיה עד דאמטייה לארץ פלשתים. כדחזייה ישבי בנוב אמר, היינו האי דקטליה לגלית אחי. כפתיה, קמטיה, אותביה ושדייה תותי בי בדייא [הכניעו תחת הבד של זיתים וישב עליו למעכו - רש"י]. אתעביד ליה ניסא, מכא ליה ארעא מתותיה [נתרככה הארץ מתחתיו ולא הזיקו - רש"י] ...ההוא יומא אפניא דמעלי שבתא הוה, אבישי בן צרויה הוה קא חייף רישיה בארבעא גרבי [סאין - רש"י] דמיא, חזינהו כתמי דמא... אמר [אבישי]... שמע מינה דוד מלכא דישראל בצערא שרי. אתא לביתיה ולא אשכחיה. **אמר, תנן, אין רוכבין על סוסו... בשעת הסכנה מאי, אתא שאיל בי מדרשא. אמרו ליה, בשעת הסכנה שפיר דמי.** רכביה לפרדיה, וקם ואזל, קפצה ליה ארעא... כד חזייה ישבי [לאבישי]... פתקיה לדוד לעילא [זרקו כלפי מעלה - רש"י], ודץ ליה לרומחיה, אמר, ניפול עלה ונקטל [נעץ תחתיו חניתו בקרקע, כדי שיפול עליו וימות - רש"י]. אמר אבישי שֵם, אוקמיה לדוד בין שמיא לארעא" וכו'. עד כאן לשון הגמרא בשילוב תורף דברי רש"י, ועיין שם באורך כל המעשה.

3. וראה בערוך לנר (סנהדרין צה. ד"ה אמר) ובאמרי צבי (סנהדרין צה. ד"ה אמר) שביארו מה היה ספיקו של אבישי. וראה עוד באגרות משה (חו"מ ח"ב סי' עט) מה שביאר בזה. וביאור שלישי תמצא בדברי יהושע (סנהדרין צה. ד"ה אמר).

הכ"מ[5] שהרי בסנהדרין (י"ט) [י"ח], ב', א"ר יוסף מעיד למלך ומקשה התנן מלך לא דן ולא דנין אותו ומשני [רבי זירא] שמעיד לבן מלך בפני המלך, וא"כ ק' על הרמב"ם קו' הגמרא דהא תנן מלך לא דן ולא דנין אותו[6].

ונראה לומר דלהרמב"ם קשיא ליה קו' התוד"ה והא [אין], דלמה לא מקשה מהמשנה דתנן מלך לא דן[7], וגם קושייתם דמאי אשמעינן הברייתא הא מתני' היא[8] [באמת לא הבנתי קושיתם דאטו הוא דבר א' דתני בברייתא מה דתני במתני'

4. וזו לשון הרמב"ם (פ"א מעדות ה"ג): "**כהן גדול** אינו חייב להעיד, אלא **עדות שהיא למלך ישראל בלבד הולך לבית דין הגדול ומעיד בה**, אבל בשאר העדויות פטור". וכן כתב (פי"א מעדות ה"ט): "מלכי ישראל... לא מעידין עליהן... **אבל כהן גדול... מעיד הוא למלך בבית דין הגדול** כמו שביארנו". וחזר על דינו (פ"ה מכלי המקדש ה"ט): "היה [הכהן גדול] יודע עדות, אינו חייב להעיד ואפילו בבית דין הגדול, שזה אינו כבוד לו שילך ויעיד, **ואם היתה עדות למלך ישראל הרי זה הולך בבית דין הגדול ומעיד לו**". וכן פירש בפירוש המשניות שלו (סנהדרין פ"ב מ"א) וזו לשונו: "אמרו [כהן גדול] מעיד, לא כל עדות שתזדמן לו, אלא עדות המיוחדת למלך בלבד, לרום מעלתו". עד כאן לשונות הרמב"ם.

5. וכן תמהו שאר נושאי כלי הרמב"ם, הרדב"ז והלחם משנה (פ"א מעדות ה"ג), ובאחרונים האריכו בזה.

6. וזו לשון הכסף משנה (פ"א מעדות ה"ג): "תנן כהן גדול ... מעיד ומעידין אותו וכו' המלך לא דן ולא דנין אותו לא מעיד ולא מעידין אותו. וגרסינן בגמרא עלה דמתניתין, כהן גדול מעיד והתניא 'והתעלמת' ...כגון זקן ואינו לפי כבודו (והכי נמי זילותא הוא לכהן גדול לאסהודי). אמר רב יוסף מעיד למלך. והתנן, לא דן ולא דנין אותו לא מעיד ולא מעידין אותו. **אלא אמר ר' זירא, מעיד לבן מלך... בפני המלך**, והא אין מושיבין מלך בסנהדרין. משום יקרא דכהן גדול אתי ויתיב, מקבלין ניהליה לסהדותיה, קאי הוא ואזיל, ומעיינינן ליה אנן בדיניה, עד כאן. **נראה, דלמסקנא דאמרינן אלא מעיד בפני המלך, לאו בעדות שנוגע למלך עסקינן... ואם כן היאך כתב רבינו אלא עדות שהוא למלך ישראל בלבד הא בגמרא לא קיימינן הכי וצריך עיון**". עד כאן לשונו בהלכות עדות. ובהלכות כלי המקדש (פ"ה ה"ט) תירץ בג' אופנים וזו לשונו: "ואין לומר דבמלכי בית דוד דן ודנין אותם, הוה ליה לרבינו לומר ואם היה יודע עדות למלך ממלכי בית דוד, ומדנקט למלך ישראל, משמע דבכל מלך ישראל מיירי, אפילו אינו מבית דוד. **ואפשר לומר**, דמאחר שבזמן הזה בעוונותינו שאין לנו לא מלך ולא שר ולא נפקא לן מידי בין מלכי ישראל למלכי בית דוד, להכי סתם וכתב ואם היה יודע עדות למלך ישראל, דמלך בית דוד גם הוא לא נפיק מכלל מלך ישראל. **ועוד יש לומר**, שקיצר ולא חשש לפרש, מפני שסמך על מה שכתב בפרק ג' מהלכות סנהדרין. **ועוד יש לומר**, שמאחר שמן הדין אפילו מלכי ישראל דן ודנין אותם, אלא דמשום מעשה שהיה בעובדא דשמעון בן שטח גזרו ואמרו מלכי ישראל לא דן ולא דנין אותם, כתב רבינו כאן מה שהוא לפי הדין". עד כאן לשונו בהלכות כלי המקדש.

וכבר הקשה כן רבינו לעיל סימן קנד [ב], ועיין שם מה שכתב בזה.

7. בגמרא (סנהדרין יח:) אאוקימתא דרבי זירא דכהן גדול מעיד לבן מלך בפני מלך, אקשינן דהא אמרינן בתוספתא 'אין מושיבין מלך בסנהדרין', והקשו התוספות (שם): "תימה, לפרוך

והלא כל הברייתות והתוספתות הוא רובם במשנה], גם קושיתם בד"ה והתנן דה"ל לאוקמי במלכי בית דוד דדנין אותן[9].

ונראה דקשה באמת על רב יוסף דמשני שמעיד למלך וכי לא ראה סיפא דמתני' דתנן דאין דנין מלך, ונראה דלקמן י"ט, א', א"ר יוסף ל"ש דאין דנים [אלא] למלכי ישראל אבל למלכי בית דוד דנין דכתיב [ירמיה כא, יב] כה אמר ה' דינו לבוקר משפט[10].

ונראה דהרמב"ם מפרש דהא דאין דנין את המלך הי' זה משעה שדנו את ינאי ר"ל דאז גזרו כן אבל מקודם דנו כל המלכים, זהו דעת רב יוסף, ולכאורה ק' מקודם איך דנו אותם הא כתיב [דברים יז, טו] שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך [סנהדרין כב.] ובעת שידון אותו אין עליו אימתו, וצ"ל דלא אמרינן שום תשים היכא דסותר במק"א, וה"נ אם נדרוש הכא שתהא אימתו עליך א"כ לא יוכלו לדונו ולכן לא אמרינן בזה שתהא אימתו כו', וק' א"כ למה גזרו שלא ידונו אותם הא בזה ל"ש שתהא אימתו כו', וצ"ל שכיון שמצות הדין הוא שידונו אותם כדין א"כ כשתהיה אימתו עליהם אז לא יוכלו לדונו ודוק, וע"כ שפיר אין דנין למלך, והניחא מלכי ישראל שהם אינם נכנעים לדברי תורה כמש"כ הרמב"ם פ"ב מסנהדרין (ה"ג) [ה"ה] וא"כ אינן יכולין לדון אותם שהרי אימתו עליך וע"כ אין דנין אותם אבל במלכי ב"ד שנכנעין לד"ת א"כ ל"ל בזה שאין דנין אותם מפני שתהא אימתו עליך בשעת הדין שהרי נכנעין לד"ת ולכן דנין אותם, זהו סברת רב יוסף.

הנה א"כ לק"מ קו' הגמ' מדתנן מלך לא דן כו' די"ל דמיירי שמעיד למלך ישראל ג"כ רק כיון שנכנע לד"ת כמלכי ב"ד נדון ומותר לדונו[11], אך הגמ' מקשה אח"כ והתנן מלך לא דן כו', ונראה דאין זה קושיית סתמא דגמ' רק קושיית ר'

ממתניתין דתנן מלך לא דן".

8. וזו לשונם: "ועוד מאי קא משמע לן, מתניתין היא, מלך לא דן וכו'". וכן הקשו הר"ן (סנהדרין יח: ד"ה בן מלך) והמאירי (שם ד"ה אין מושיבין) ועוד. וראה במהרש"א (ח"ה בתוס' שם) מה שיישב.

9. וזו לשונם: "ואם תאמר, ולוקי מתניתין דתני 'מלך לא דן ולא דנין אותו', במלכי ישראל. ומתניתין דתני 'מעיד למלך', דמשמע דדנין אותו, במלכי בית דוד, דאמר לקמן (יט.) דדן ודנין אותו". וכן ביאר הלחם משנה (פ"א מעדות ה"ג), שהוקשה לרמב"ם קושיית התוספות, ותירוצם לא היה נהיר לו.

10. וכן ביאר תוספות הרא"ש (סנהדרין יח: ד"ה אלא) בפירושו הראשון.

זירא [וכה"ג ע' תוס' ב"מ כ"א, א', ד"ה וכמה, וב"ב כ"ב, ב', ד"ה וכמה , ועוד כמה דוכתי] דאמר בתר הכי מעיד לבן מלך וטעמא דידיה דמקשה הכי משום דאיהו ס"ל דאין זה גזירת בי"ד של שמעון בן שטח רק זה גזירת הכתוב מדיני תורה וטעמא משום דכתיב שום תשים שתהא אימתו עליך וא"כ לא דנין אותן כלל בין מלכי ישראל בין מלכי בית דוד, רק דקשה מהא דכתיב בית דוד דינו לבוקר משפט וא"כ איך דנין אחרים הא כ' [צפניה ב, א] התקוששו וקושו[12], וצ"ל שאני מלכות בית דוד דחשיבא ולכן אף שאין דנין אותם מ"מ הם דנים אחרים. הנה א"כ שפיר מקשה [רבי זירא] מדתנן מלך לא דן דלפ"ז גם מלכי ב"ד אין דנין אותן אף שדנין אחרים [ומרישא מקשה], ומשני דמעיד לבן מלך, ומקשה בן מלך הדיוט הוא, ומשני בפני המלך, א"כ מיירי שהמלך דן אחרים וק' הא אין דנין אחרים וצ"ל דמעיד לבן מלך (בפני המלך ואחרים דנין לבן מלך[13]) בפני מלך בית דוד שהם דנים אחרים, וא"כ א"ש קו' התוס' דלמה לא מקשה ממתני' דמלך לא דן ולא דנין אותו, דלפ"ז לק"מ דמתני' ע"כ איירי במלכי ישראל דהא לא דן אמר ובמלכי ב"ד דנין אחרים אלא ודאי במלכי ישראל, וא"כ לק"מ ממתני' דהוא איירי במלכי בית דוד ודוק, וע"כ מקשה מברייתא דתניא אין מושיבין מלך בסנהדרין וכל מלך בכלל לפי הטעם דמפרש שם[14] א"כ שפיר קשה, ומשני דלעולם איירי במלך ישראל וכ"ת הא לא דן אחרים, לק"מ דבאמת ג"כ אינו דן רק משום יקרא דכהן גדול אתי כו' ומעיינינן אנן בדיניה ודוק.

היוצא מזה דרב יוסף ור' זירא פליגי, דלדעת רב יוסף הוא גזירת ב"ד של שמעון בן שטח ולדידי' מלכות בית דוד דנין אותם ג"כ וטעמא משום דלא קרינן

11. בשו"ת בן יהודה (סימן פב) הקשה מדוע לא תירצה כן הגמרא שמעיד למלך ישראל שקיבל עליו להיות נכנע לדברי תורה, ועיין שם מה שתירץ בזה. ובהגהות נימוקי מהרא"י (על הרמב"ם פ"א מעדות ה"ג) ביאר שכן היא דעת הרמב"ם, ואילו הגמרא לא רצתה להעמיד באופן זה.

12. וכדברי הגמרא (סנהדרין יח.) דאי לא דיינין לכהן גדול, פשיטא שאינו יכול לדון, דכתיב 'התקוששו וקושו', ואמר ריש לקיש קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים.

13. הסוגריים מופיעות בכת"י, ונראה שרבינו התכוין למחוק תיבות אלו, דהא תיכף מפרש דמיירי שמעיד בפני מלך ממלכי בית דוד והוא עצמו דן, ורק בהמשך דבריו כותב את מסקנת הגמרא, דכאשר המלך קם אחרים דנים.

14. דאמרינן (שמות כ,ג ב): "לא תענה על ריב" לא תענה על רב, ופירש רש"י (ד"ה לא): "אינך רשאי לסתור את דברי מופלא שבדיינין, ואי אמר מלך חובה, תו לא מצי אינך למחזי ליה זכותא".

שום תשים שתהא אימתו עליך דשאני מלכות ב"ד דהיו ענוים, אבל לר' זירא ס"ל דהוא דין תורה מדכתיב שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך א"כ אף בבית דוד שייך האי טעמא, [ו]קשה למה לא דנין אותם [ו]צ"ל דחשיבא מלכות בית דוד ודנין אחרים ג"כ מטעם הנ"ל דחשיבו, הנה לדעת ר' זירא כ"ש דבמלכי בית דוד שייך לומר יותר שתהא אימתו עליך מבשאר מלכי ישראל ודוק.

וא"כ הרמב"ם שפיר פסק כרב יוסף דהכי ס"ל לסתמא דגמ', וא"כ לק"מ מדתנן דאין דנין מלך ושפיר פסק דמעיד למלך ודוק.

וא"כ א"ש ספיקת אבישי בן צרויה ג"כ דהנה הא דאין רוכבין על סוסו הוא ג"כ מטעם דשום תשים שתהא אימתו עליך[15] וזהו שנסתפק לו משום דבבירור לא ידע שהוא סכנה, וא"כ זהו ספיקו אם שייך ג"כ במלכי בית דוד הא דתהא אימתו עליך כר' זירא וא"כ אף בספק סכנה אסור דחמירא אימתו דמלכי בית דוד משאר מלכי ישראל, או כרב יוסף דבשאר מלכים שייך יותר לומר שתהא אימתו עליך ולא כן גבי מלכי בית דוד דהרי נדונין וא"כ מותר, ופסקו לו כרב יוסף, וא"כ א"ש ג"כ מה שפסק הרמב"ם כרב יוסף ודוק.

◆ ◆ ◆

15. כמבואר במשנה סנהדרין כב.